
Könyvrecenzió

Dr. Boda Mihály

Ross W. Bellaby Ethics of Intelligence: A New Framework (London and New York, Routledge, 2014, 189 o., ISBN-13: 978-0415821049)

c. könyvről

Bellaby munkája a hírszerzés etikájáról összességében egy kiválóan felépített, világosan megírt mű, amely az utóbbi másfél évtized hivatásetikai kutatásaiban központi helyet elfoglaló nemzetbiztonsági etikai vizsgálatok kiemelkedő tudományos teljesítménye. A 2001-es New York-i WTC elleni, illetve az azt követő európai terrorista-támadások után, az újabb támadások megelőzése és elhárítása végett szükség volt a hírszerzési tevékenység fokozására. A hírszerzés felpörgetése természetesen módon eredményezte a tevékenység erkölcsi és morális korlátainak és eszközeinek a feltérképezését. A kutatásra azonban azért is szükség volt, mert a korábbiakban, a hidegháború tapasztalatai alapján az a realistának nevezhető szemlélet alakult ki, hogy a hírszerzési tevékenység etikájának a vizsgálata, a hírszerzés titkos és államvédelmi természete miatt nem lehetséges, sőt, hogy a „nemzetbiztonsági etika” kifejezés éppúgy logikai lehetetlenséget fejez ki, mint a „négyzögesített kör” kifejezés. A korábbiakban ezért nem is létezett hasonló volumenű tudományos irodalom.

Az Ethics of Intelligence bevezetésre, és három nagy fejezetre, illetve a fejezeteken belül összesen öt alfejezetre tagolódik. A mű elején Bellaby megfogalmazza azt, a hidegháborúból megörökölt realista elképzelést az utóbbi másfél évtizedben felváltó álláspontot, amely szerint a hírszerzés etikai vizsgálatának komoly alapja van. Bellaby a korábbi elméletalkotókhoz hasonlóan elfogadja, hogy az állami hírszerző szolgálatok tevékenységének célja az állam és a társadalom védelme, eszköze pedig titkos műveletek végrehajtása. Ugyanakkor úgy véli, hogy ez a két jellemző nemhogy lehetetlenné tenné a hírszerzési etikai kutatásokat, hanem éppenhogy ezek azok a tényezők, amelyek miatt fontosak az ilyen jellegű vizsgálatok. A hírszerzési feladatot ellátó tisztek ugyanis tevékenységüket hivatásszerűen látják el, így nem mentesülhetnek a hivatásgyakorlás hatékonyságát is elősegítő, a hivatáshoz szükségképpen hozzátartozó erkölcsi elvárások alól. Ami a hírszerzési tevékenység titkos jellegét illeti, az sem teszi lehetetlenné az etikai vizsgálatokat, mivel minden titkos tevékenységet természeténél fogva kevésbé korlátoz az általános erkölcsi viszonyok által magukban foglalt önfegyelemre készítő embertársi tudat: az emberek inkább hajlamosak erkölcstelenül viselkedni, ha viselkedésüket mások nem látják, illetve a viselkedésükről másoknak nincs tudomása. A titkos jelleg így nem lehetetlenné teszi az etikai vizsgáló-

dást, hanem sokkal inkább megköveteli azt, a titkos tevékenységet végzők számára pedig kiemelten fontos az erkölcsi és morális szabályok megfogalmazása.

Az alfejezetekben Bellaby elsőként Joel Feinberg és John Rawls korábbi káretikai kutatásaira, illetve az igazságos háború elméletére támaszkodva megalkotja azt az etikai keretet, amelyet a későbbiekben felhasznál az állami hírszerző szolgálatok tevékenységi körébe tartozó hírszerzés elemzésére. Bellaby szerint az emberek természetüknél fogva érdekekkel rendelkeznek, amelyek között vannak olyan alapvető érdekek, mint például a fizikai integráció, a személyes autonómia és a privát szférával való rendelkezés, amelyek szükségesek ahhoz, hogy az emberek képesek legyenek alapvető jóllétüket a maguk választotta módon megvalósítani. Amennyiben ezen érdekek valamelyike nem elégül ki, az morális kárt jelent. A morális kár okozásának tilalmát Bellaby azonban nem abszolút tilalomként fogja fel, hanem olyan elvárásaként, amelyet felülírhat az állam és a társadalom ellen irányuló fenyegetés elhárításának elvárása.

A káretikai alapvetést Bellaby az igazságos háború, jelentős hagyományokra visszatekintő és mára jól kidolgozott elméletébe ágyazza be. Úgy véli, hogy amennyiben többek között megtalálható a morális károkozás igazságos célja, és amennyiben meghatározható azoknak a személyeknek a köre, akik ellen a morális károkozásnak helye van, akkor e szempontok alapján megfogalmazhatók a morális károkozás tilalmát felülíró elvárások is. Bellaby ezzel gyakorlatilag az igazságos háború elméletének a kiterjesztésére, és az igazságos hírszerzés elméletének a kidolgozására tesz kísérletet.

Bellaby a morális károkozás tilalmának felülírhatóságát illetően egyetlen kivételt fogalmaz meg az utolsó alfejezetben, a kínzás útján való hírszerzést. A kínzás esetében úgy véli, hogy az nem csupán a kínvallatásnak alávetett személy egyik vagy másik alapvető érdekét károsítja, hanem mindegyiket, ezért ebben az esetben a morális károkozás tilalmát nem írhatja felül más elvárás. Bár Bellaby szentel valamennyi figyelmet a kínzás morális igazolása mellett szóló megfontolások tárgyalásának, azonban figyelmen kívül hagyja azt az elképzelést, amely szerint a kínzás, amennyiben olyan információ megszerzésére irányul, amelynek a segítségével elhárítható egy ismert és jelenleg is fennálló fenyegetés, a másvédelem morális logikája alapján igazolható. Az elképzelés szerint ugyanis ahhoz hasonlóan, ahogy egy személy ellen irányuló fenyegetés elhárítása érdekében a fenyegetést jelentő személlyel szemben harmadik személy beavatkozhat, ha azzal képes megszüntetni a fenyegetést; a kínzás is igazolható, ha például egy olyan személy ellen irányul, aki egy bombát helyezett el egy bevásárlóközpontban. A bombát elhelyező személy elleni kínzással nyert információ segítségével ugyanis éppúgy megakadályozható a bomba felrobbanása, mint ahogy a személyes más védelem esetén elhárítható a fenyegetés.

A bevezetést követően Bellaby sorra veszi a hírszerzés különböző módszereit (IMINT – képrögzítésre épülő hírszerzés, SIGINT – kommunikációs jelek elfogására épülő hírszerzés, HUMINT – emberi hírszerzés), mindegyik esetében példákkal illusztrálva megvizsgálja, hogy az adott módszer alkalmazása milyen mértékben okoz morális kárt. A morális károkozás feltételeként hatféle igazságos célt jelöl meg, amelyek mindegyike az állam és a társadalom ellen irányuló fenyegetés elhárításának az a esete. Az igazságos célok közé tartozik többek között az a helyzet, amikor ésszerű gyanú áll fenn egy bűncselekménynek a közeli vagy a távolabbi jövőben való elkövetését illetően, illetve az olyan állammal fennálló kapcsolat, amely a múltban vagy a jelenben nyíltan ellenséges magatartást tanúsított a saját állammal szemben. A különböző igazságos célok Bellaby szerint az elhárítandó fenyegetés komolysága szerint egy „eszkalációs” létrán fokozatok szerint helyezkednek el, és így a morális károkozás egyre nagyobb mértékét igazolják. Az „eszkalációs” létra legalacsonyabb fokán az egyes bűncselekmények jelenbeli megvalósulása jelentette fenyegetés gyanúja áll szemben a személyek azonosítására is használt, illetve felvételek rögzítésére és elemzésére is alkalmas zárt láncú televíziólánc (CCTV) alkalmazása okozta morális kárral. A létra legmagasabb fokán a jelenben nyíltan ellenséges magatartást mutató állam jelentette fenyegetés elhárítása áll igazságos célként szemben például a beszerzés, a manipuláció, a lefizetés, a kihasználás és a zsarolás okozta morális kárral szemben.

Bellaby elemzései világosak és az elmélet szintjén könnyen alkalmazhatók, példái megvilágító erejűek. A munka színvonalát azonban tovább emelte volna, ha a szerző nagyobb esettanulmányokat is bemutatott volna, ami a könyvben megfogalmazott elméletet is közelebb vihette volna a gyakorlati alkalmazáshoz. Írása összességében jól használható a problémát megismerni és a problémában eligazodni kívánók számára, ugyanakkor a mű nélkülözi azt az intellektuális mélységet, amely lehetővé tenné a művön alapuló újabb kérdések felvetését.

Nagy erénye a könyvben megfogalmazott elméletnek az igazságos háború elméletének alkalmazási spektruma. Az igazságos háború elméletét érintő kutatásokat az utóbbi évtizedekben, elsősorban, a más államok belpolitikájába való (humanitárius, ENSZ-felhatalmazás alapján történő) beavatkozás igazolása kötötte le, és a kutatás elhanyagolta a két állam közötti konfliktusok elemzését. Bellaby munkájával, az igazságos hírszerzés elméletével, ez utóbbi probléma újra felszínre került, aminek időszerűségét jelzi az utóbbi években felerősödő nagyhatalmi politizálás (Oroszország-USA, Oroszország-EU, USA-EU).

Ugyanakkor, komoly hiánynak tekinthető, hogy Bellaby nem fordít energiát az igazságos hírszerzés elméletének általában vett védelmére. A munka a hidegháborúból örökölt realista állásponttal szemben ugyanis hatékonyan képes érvelni, azonban figyelmen kívül hagyja annak az elképzelésnek a vizsgálatát, hogy a hírszerzésnek valamilyen fenyegetés ellen való fellépése érdekében már érte-

sülnie kellett erről fenyegetésről. Ezen elképzelés alapján úgy tűnik, hogy a hírszerzésnek van egy olyan területe is, amely nem egy fennálló és ismert fenyegetésre való reakciót tesz lehetővé, hanem éppen hogy az ilyen fenyegetések felderítésére szolgál. Így, amennyiben a hírszerzési tevékenység kizárólag valamilyen fenyegetésre való hivatkozással igazolható az igazságos hírszerzés elméletének a segítségével, ahogy Bellaby állítja, akkor az igazságos hírszerzés elmélete által nyújtott igazolás nem terjed ki a hírszerzésnek erre az utóbbi területére.